

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

UDC 821.113.4

Helena Březinová

Karlsuniversitetet i Prag, Czech Republic

DEN LANGE REJSE — JOHANNES V. JENSEN OG MYTEN I MODERNITETEN

For citation: Březinová H. Den lange rejse — Johannes V. Jensen og myten i moderniteten. *Scandinavian Philology*, 2019, vol. 17, issue 1, pp. 97–113.
<https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2019.106>

Johannes V. Jensen (1873–1950) skrev seks romaner om evolutionen, som han valgte at forbinde i en romanrække og kalde *Den lange Rejse* (1908–1923). Forskerne har traditionelt betegnet *Den lange Rejse* som mytisk på grund af de passager i cyklen, der udviser samme karakteristika som den såkaldte Jensenske myte. Et af de konstituerende træk af denne korte genre er dens lyriske modus. Det kan derfor siges, at forskningen primært har kaldt *Den lange Rejse* mytisk på grund af de lyriske eller lyriserende passager. Man skal læse romancyklen som myte på grund af dens plot, det vil sige på grund af dens episke konstruktion, mener jeg til gengæld. Jensen alluderer tydeligt til mytens legitimerende funktion; derfor anvender jeg Manfred Franks og Leszek Kolakowskis myteteorier og fokuserer på mytens pragmatiske rolle. Det viser sig at *Den lange Rejse* kan betragtes som et blandt de mange remytiserende forsøg som det 20. århundredes litteratur er så rig på. Følgelig sammenligner jeg Jensens romanrække med Thomas Manns syn på myte i Nazityskland som han opponerer mod i sin roman-tetralogi *Joseph und seine Brüder* (*Joseph and His Brothers*, 1926–1943). Det viser sig, at Manns og Jensens mytearbejde udviser ligheder, siden begge forfatterne i myteform prøver at anfægte det herskende samfundspadigme. Det bliver også tydeligt, at der består en fare i at bruge myten til at bekæmpe myter — især hvis vi tager i betragtning Jensens lovprisning af den hvide race i de første to romaner af *Den lange Rejse*.

Nøgleord: Johannes V. Jensen, Den lange Rejse, myte, Thomas Mann, Manfred Frank, Leszek Kolakowski, nacisternes mytemisbrug.

Artiklens mål er at undersøge myten i Johannes V. Jensens (1873–1950) romancyklus *Den lange Rejse*¹ (1908–1923). De fleste litteraturforskere kalder Johannes V. Jensens seksbinds romanrække mytisk på grund af de passager, som minder om forfatterens korte prosastykker — de såkaldte Jensenske myter. Den Jensenske myte er samtidigt præget af den lyriske modus, både hvis man ser nærmere på Jensens egen definition, og når man analyserer de enkelte litteraters syn på Jensens myter. Derfor kan man sige, at der blandt forskerne har hersket den tese, at *Den lange Rejse* er mytisk dér, hvor den er tæt på det lyriske. Min artikel er et forsøg på at vise at *Den lange Rejse* er mytisk på grund af dens episke konstruktion, dens plot. Netop plottet forholder sig nemlig bevidst til den rolle og funktion myten opfyldte i de traditionelle samfund.

Alf Henriques kommer som den eneste literat eksplicit ind på dette aspekt, og derfor vil jeg nævne hans opfattelse af myten i *Den lange Rejse*. Henriques mener, at *Den lange Rejse* kan kaldes mytisk, fordi den som den klassiske myte har en forklarende, ”begrundende” funktion:

Digteren maa ligesom stille sig midt i Universet; ikke kun betragte Nutiden plastisk med de gamles Øjne, men ogsaa Fortiden med de nyes: naturvidenskabeligt. Dette sidste er, hvad der sker i de Myter, der danner Den lange Rejse, for saa vidt Myter i gammeldags Forstand, som de forklarer Oprindelsen af Mennesker og Guder, Sædvaner og Redskaber i plastiske Figurer, om end i evolutionistisk Aand [Henriques, 1938, s. 53].

Ifølge Henriques er romanrækken mytisk, fordi det er en myte ”i gammeldags forstand”, siden den forklarer oprindelsen af mennesker og guder. *Den lange Rejse* er altså en myte af klassisk tilsnit på grund af det, som Ulrich Gaijer kalder mytens ”polar-substantielle” struktur.

Jeg vil gennemgå diverse definitioner af Johannes V. Jensens myte og prøver at besvare spørgsmålet, hvorvidt man kan nøjes med at konstatere, at *Den lange Rejse* er en samling ”løst forbundne myter”, et udtryk, som Poul Houe bruger i sin monografi om *Den lange Rejse* [Houe, 1996, s. 13]. Mytens funktion og beskaffenhed forsøger jeg at lodde ved hjælp af Manfred Franks og Ulrich Gaijers myteteorier, som begge fokuserer

¹ Citaterne stammer fra Gyldendals samlede tobinds-udgave fra 1949 hvad angår romanerne *Skibet*, *Det tabte Land* og *Cimbrernes Tog* [Jensen, 1949]. Hvad angår romanerne *Bræen*, *Norne-Gæst* og *Christofer Columbus* citerer jeg fra separate udgaver, som indeholder visse tekststeder, som i den samlede udgave blev strøget.

på mytens pragmatiske funktion. Til sidst sidestiller jeg Jensens remytiserende forsøg med Thomas Manns teoretiske overvejelser om myten i moderniteten, som den tyske forfatter udtalte i forbindelse med nazisternes mytemisbrug. Jeg hæfter mig primært ved den funktion, som Mann tilskriver psykologisering i den moderne myte, konkret i hans romantetralogi *Joseph und seine Brüder*. Mann som moderne mytograf opfatter psykologisering som et programmatisk værn mod tidens falske mytologier, hos Jensen i *Den lange Rejse* er psykologisering ikke noget program, men i de sidste fire bind virker den som et afgørende korrektiv til mytens robuste budskab.

DEN LANGE REJSE KORT

Den lange Rejse blev til over en årrække. I 1908 udkom *Bræen*, som oprindeligt var tænkt som en selvstændig roman. Jensen besluttede senere at udvide den med andre kapitler fra menneskehedens historie, men de enkelte bind udkom ikke i historisk kronologisk rækkefølge. *Den lange Rejse* som koncept blev til med efterkrigsromanen om den oldnordiske skjald Norne-Gæst. Jensen udsendte desuden sin egen kommentar til *Den lange Rejse*; i 1923 udkom den essaystiske *Æstetik og Udvikling*.

Den lange Rejse om menneskehedens udvikling rummer selv en udvikling; i de bind, som udkom efter første verdenskrig lægger Johannes V. Jensen accenten tydeligt anderledes. I *Bræen* (1908) og vikingero-manen *Skibet* (1912) bliver moderniteten endnu hyldet uforbeholdent, mens i efterkrigsromanerne, *Norne-Gæst* (1919), *Det tabte Land* (1919), *Christofer Columbus* (1921) og *Cimbrernes Tog* (1922), præsenteres fremskridt som noget skadeligt, fordi det fremmedgør mennesket fra livets sande værdier. Det vil sige at de fire sidstskrevne bind er stærkt civilisationskritiske². På trods af denne cæsur i værket er Jensens arbejde med myten i alle seks bind identisk, og det er netop hans mytemetode jeg fokuserer på i min artikel. Men først undersøger jeg den herskende opfattelse af myten i *Den lange Rejse*.

² Jeg har påvist tydelig affinitet mellem *Den lange Rejse*s efterkrigsbind og Oswald Spenglers berygtede *Vesterlandets undergang* (Der Untergang des Abendlandes), som udkom omtrent samtidigt (første bind i 1918, andet i 1922). Begge forfattere deler opfattelsen af dikotomien mellem kultur og civilisation og plæderer for kultur, som i deres opfattelse er identisk med menneskets tætte bånd til jord, landbrug og tradition [Březinová, 2016].

DET LYRISKE VERSUS DET EPISKE

Jensen kaldte selv *Den lange Rejse* en myte. I *Aarbog 1916* omtaler han *Bræen* som ”en lang Myte” [Jensen, 1916, s. 12]. *Bræen*, bliver oftest forsynet med undertitlen *Myter om Istiden og det første Menneske* og denne titel nævner også Leif Nedergaard, forfatteren til den udførligste Jensen-monografi [Nedergaard, 1993]. På titelbladet af 1911-udgaven læser vi imidlertid *Bræen. Sagnfortælling fra Nordens Istid*. I *Ordbog over det danske Sprog* bliver *sagn* defineret som ”en kort (opdigtet) fortælling om noget, som (af fortælleren) menes fordom at have tildraget sig, især om naturgenstande, hvortil særlige (overtroiske) forestillinger er knyttede, om folketroens væsener, om historiens ell. legendens personer olgn.“ Sagn er altså semantisk tæt på ordet myte. Med udtrykket *sagn* accentueres, at der bliver fortalt om noget der skete i fordums tid, men substantivet mangler det som er afgørende for myten, nemlig den religiøse dimension med dens forpligtende og legitimerende karakter. Det oprindelige titelblad indikerer altså, at historien vil være ren underholdning. Senere bliver imidlertid undertitlen ændret fra *sagn* til *myter*, og som vi så, senest i 1916 omtaler Johannes V. Jensen *Bræen* som en lang myte. Denne ændring antyder, at intentionen bag værket blev mere seriøs med tiden. I *Æstetik og Udvikling* skriver Jensen, at *Den lange Rejse* gerne skulle spille den rolle, som myten havde i de traditionelle samfund. Han ville erstatte Bibelen med et darwinistisk udviklingsepos, og dette faktum røber, at den implicerede læser var både det voksne publikum, men også børn, især dem, som man i dag vil kalde *young adult*:

En privat ærgerrig Plan jeg har haft med Den lange Rejse tør jeg næppe omtale, som for forvoven (...): at de mytiske Bærere af vor Forhistorie jeg har sat paa Benene skulde kunne træde ind i Stedet for dem af bibelsk Oprindelse der endnu lægger Grunden i ethvert Barns Bevidsthed [Jensen, 1923, s. 40].

På trods af Jensens intention forbigår de fleste fortolkere den episke konstruktion og finder det egentligt mytiske i de passager, hvor de samme formlove gør sig gældende som i den korte Jensenske myteform. Denne opfattelse deler også flere bidragsydere til antologien *Et Spring ind i et Billede*, som har til formål at analysere Johannes V. Jensens mytedigtning med fokus på netop de korte prosatekster.

Anders Thyrring Andersen klassificerer Jensens korte myte som i grunden lyrisk, og han reducerer også myten i *Den lange Rejse* til den lyrisk prægede korte genre:

I Æstetik og Udvikling (1923) forsøger Jensen at redegøre for mål og metode i Den lange Rejse (1908–22), tilsyneladende en romanserie, men snarere en samling myter, et antal kortprosattekster sat sammen, adderet til en moderne udviklingshistorie“ [Thyrring Andersen, 2000: 126].

Jensen definerede den korte genre selv og hans definition er blevet så indflydelsesrig, at den bliver gengivet under opslagsordet *myte* i *Ordbog over det danske Sprog* som den tredje mulige betydning af ordet:

3) (æstet.) om en af Johs. V. Jensen anv. kunstform: en kortere ell. længere skildring (af noget virkeligt ell. opdigtet, fortidigt ell. nutidigt), der i sammentrængt form bringer et stykke af naturen i universel belysning.

Jensens egen definition er meget vag, men netop hans egen omgang med termen bidrog entydigt til den begrebsforvirring hvad angår genrebestemmelsen af de seks romaner som han valgte at kalde *Den lange Rejse*. Den jensenske korte myte og myten i *Den lange Rejse* glider nemlig tit ind i hinanden og tilslører, hvori det egentlig mytiske i værket består.

I onlineleksikonet *Den store danske* betegner Lars Handesten romanrækken som ”skabelsesberetningen”, hvilket peger i retning af, at Handesten opfatter den overordnede episke konstruktion som mytisk i overensstemmelse med Henriques, men længere henne i teksten sideordner han ordet myte med ”sidehistorie”, hvilket indikerer, at også han opfatter myten i *Den lange Rejse* som identisk med den Jensenske kortform:

Det har et hovedskib — en „hovedperson“, som er naturens og kulturens udvikling — og så har det en masse sidekapeller og stræbepiller svarende til dets mange sidehistorier og myter, som uddyber temaet, og som illustrerer den higen og længsel, der er grundelementet i værket.³

³ Teksten er tilgængelig online på *Den store Danskes* hjemmeside: http://denstoredanske.dk/Dansk_litteraturs_historie/Dansk_litteraturs_historie_3/Jeg_bekender_mig_til_virkeligheden_-_Johannes_V._Jensen/En_moderne_skabelsesberetning_-_Den_lange_Rejse [accessed: 28.02.2019].

Handesten gengiver her Jensens metafor, når han sammenligner *Den lange Rejse* med en katedral [Jensen, 1923, s. 99f.], men myterne ”uddyber” blot temaet, de er ikke temaet. På lignende vis karakteriserer Erik Svendsen *Den lange Rejse* i *Dansk forfatterleksikon*, hvor ordet myte er forbeholdt en kort tekst, som udviser samme struktur som den korte Jensenske myte: ”Sidste bind i serien, Christoffer Columbus, 1921, indledes med et par mytiske tekster om jagende mænd, der gør samme erfaring som Columbus (...)“ [Svendsen, 2001, s. 46]. *Den lange Rejse* opfattes tydeligt som sprængt eller snarere torpederet af lyriske passager. Det konkluderer også Aksel Schiøtz-Christensen i sin doktordisputats. Ifølge ham kan kun visse passager kaldes ”mytiske”, og det er samtidigt de passager, som har lyrisk karakter. [Schiøtz-Christensen, 1956, s. 336].

Som vi ser, opfatter litteraterne *Den lange Rejse* som mytisk primært på grund af de lyriserende passager som er strukturelt identiske med den korte Jensenske myte. *Den lange Rejse* er imidlertid Jensens forsøg på at levere en syntetiserende myte i episk forstand, og den alluderer primært til mytens pragmatiske funktion. Det er samtidig indlysende at i selve det forsøg på at præsentere evolutionshistorie i myteform ligger et paradoks. Videnskab præsenteret som myte er *contradictio in adjecto*.

MYTEN SOM EN REAKTION MOD DEN MODERNE TIDS SPALTNING

Vi er ankommet til romanrækkens åbenbare paradoks. Paradokset består i at Jensen anvender netop myten til at fremme sit naturvidenskabelige syn på tilværelsen. Grunden til at han gør det at hans forsøg på at syntetisere den ”vidt forsprængte tid”, og hans bestræbelse kan opfattes som identisk med romantikkens kamp mod den analytiske modernitet.

I *Æstetik og Udvikling* finder vi Jensens redegørelse for, hvorfor den gamle romanform ikke slår til. ”Verden er ingen Roman mere” [Jensen, 1923, s. 140] konstaterer han, og som det ser ud, betegner han som en afløser for denne form de korte myter:

Formen tildels er funden, i hvert Fald henstaar en ikke ringe Del af min Produktion i en Form som skabte sig selv, de Myter i moderne Forstand jeg har skrevet, Tilværelsen, Mennesket og Naturen, ikke bearbejdet i Romanens gamle episke Form, som er forældet, men stykkevis, Billed efter Billed, uden anden Sammenhæng end den vor egen vidt forsprængte Tid selv har, en sideordnet, mange Verdener i een, et Hele ikke paa anden Maade end at de er formet og hensat af samme Haand [Jensen, 1923, s. 143].

Jensen skriver her om ”vidt forsprængte tid” og det ser ud til, at han afskriver den gamle episke form og bekender sig til billed-efter-billed-metoden. Men i samme essay konstaterer han, at usammenhængende øjebliksbilleder *ikke* slår til. Jensen afviser også pressen — det moderne medium par excellence — fordi dette organ ikke magter nogen syntese [Jensen, 1923, s. 142]. Den eneste syntese er mulig i kunsten, som kan og egentlig bør fungere som en religionserstatning. Dette aspekt kommer Handesten ind på, når han omtaler romanrækken som en ”moderne skabelsesberetning”. Thyning Andersen skriver ligefrem, at forfatteren ganske klogt har valgt genrebetegnelsen ”myte”, fordi ”en myte kan jo beskrives som en fortælling, der navngiver religiøst fortolket virkelighed.” [Thyning Andersen, 2000, s. 131]. Som modpol til moderniteten introducerer Jensen programmatisk syntesen i kunsten, i poesien:

Poesi — maa jeg indtil videre bruge dette Ord for hvad jeg mener. En poetisk Erstatning for den først geografiske, siden religiøse Forestilling om en anden bedre Verden faar man i en ikke egentlig umiddelbar men tilegnet og skærpet Glæde over Tilværelsen, indenfor Grænser, og som den er! [Jensen, 1929, s. 67]

Leszek Kolakowski går i sin analyse af myten i moderniteten ud fra den siden romantikken gængse skelnen mellem den analytiske og syntetiske fornuftsevne [Kolakowski, 1973]. Den romantiske mytisme var et fuldt ud syntetisk foretagende, som primært værgede sig mod den analytiske ånds omsiggribende mekanisering af samfundet og staten. Den analytiske ånd opløser komplekse realiteter i deres mindste dele, dens klassiske organ er naturvidenskaberne, og deres formål er teknologisk at beherske virkeligheden. Derimod ligger de såkaldte metafysiske spørgsmål, som teknologisk ufrugtbare og uanvendelige, i forlængelse af myten. De vedrører kvaliteter af tilværelsen i dens helhed. Disse absolutte spørgsmål vidner om menneskets iboende behov for legitimering, begrundelse.

Manfred Frank går ud fra Kolakowski og sammenfatter forholdet mellem den analytiske fornuft og behovet for syntesen således: ”Das mythische Bedürfnis verlangt — allem voran — nach Rechtfertigung; und die Legitimation ist etwas, das vom analytischen Geist nicht geleistet werden kann und von ihm auch nicht angestrebt wird” [Frank, 1982, s. 69]. Frank konstaterer yderligere, at ”(a)lle Mythen erzeugen den Schein einer Ordnung durch Diskurse und liefern theleologische

Rechtfertigung des Lebens sowohl der Individuen wie der Gesellschaften”, og peger på, at mytens solidariserende funktion implicerer narrativets syntetiske karakter [Frank, 1982, S. 110]. Det er interessant at se den syntetiserende agenda i *Den lange Rejse* i lyset af Jensens udvikling som forfatter. I det kanoniske modernistiske digt ”Interferens” (1901) hylder Jensen det faktum, at hans sind arbejder skærende, at intet kan værgе sig for hans fornufts analytiske knive. Hele digtet kan læses som en vital skål til fravær af transcendens i moderniteten. *Den lange Rejse* er til gengæld Jensens forsøg på at levere en legitimering af tilværelsen — en syntese.

MANRED FRANKS PRAGMATISKE MYTEDEFINITION — LEGITIMERING

Den lange Rejse er primært en *episk* fortælling, som har til formål at grundlægge verden og mennesket påny. Just som Bibelen og de klassiske myter. Eposset præsenterer os gang på gang for en primordial begivenhed, som lægger grund til vores moderne virkelighed. Ofte er denne begivenhed kendt fra klassiske myter, men i *Den lange Rejse* bliver den omfortolket. Frank fokuserer på den pragmatiske mytedefinition i sine forelæsninger om den tyske romantik og dennes appel til at etablere en ny mytologi⁴. Den afgørende rolle i Franks mytedefinition indtager den ”polar-substantielle” mytestruktur, som blev beskrevet af Ulrich Gaier. Ifølge Gaier bliver en historisk begivenhed eller et kulturfænomen begrundet og retfærdiggjort gennem sin relation til en urbegivenhed, dens første gang.⁵ Franks egen mytedefinition lyder som følger:

Die oder eine Leistung des Mythos, wo immer er nicht als toter Bildungszierat überliefert wird, liegt im normativen Bereich und hat zu tun mit der Frage der Rechtfertigung von Lebenszusammenhängen in sozialen Einrichtungen [Frank, 1982, S. 11].

⁴ Frank gør rede for sin tese ved hjælp af Schlegels koncept af en ”ny mytologi” og det anonyme skrift *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*.

⁵ Denne mytestruktur er gængs i de fleste mytologier: den mytiske urtid er fyldt med urhandling og urbegivenheder, som begrunder alle kommende begivenheder. Det polar-substantielle mytekoncept udelukker ikke den cykliske karakter af den mytiske tid. Snarere tværtimod: begivenhederne bliver jo evigt gentaget (ritualerne).

Denne retfærdiggørelse sker i form af at et kulturelt eller naturligt fænomen i den mytiske fortælling kobles sammen med det *hellige*, som Frank skriver:

Es geht hier weniger um eine kausale Herleitung — wie in der Wissenschaft — als um eine Rechtfertigung. Und "etwas rechtfertigen" heißt: es auf einen Wert zu beziehen oder beziehen zu können, der intersubjektiv unumstritten ist. Intersubjektiv unumstritten, (...) ist aber in einem strengen Sinne nur das, was für heilig — für unantastbar und allmächtig — gehalten wird [Frank, 1982, S. 81].

Som et eksempel på mytisk legitimering angiver Frank Athenas og Poseidons strid om byen Attika. Guderne skulle blive enige i, hvilken by de ville eje. Poseidon, der ankom til Attika som den første, slog mægtigt med sin trefork i midten af Akropolis og frembragte her en sø — sin underskrift. Bagefter kom Athena og plantede et oliventræ i byen. Da de to guder kom op at skændes om landskabet, førte det til en retssag, og selveste Zeus tilkaldte dommere. Uanset sagens udfald bringer denne fortælling to fænomener, der stadigvæk eksisterer, tilbage til det guddommelige: den lægger grund til brønden på Akropolis og oliventrækulturen i Attika [Frank, 1982, S. 11].

Nogen guddommelig grund finder vi ikke i *Den lange Rejse*, dette epos er blot for guddommelig transcendens, men hele romanrækken igennem etableres der en relation til en primordial begivenhed, som er af grundlæggende karakter. Vi præsenteres op til flere gange for *det første menneske*: sådan kan man fortolke hovedpersonen Dreng i *Bræen*, der som den eneste gjorde front mod kulden, eller Fyr, der erhvervede ilden i *Det tabte Land*. Videre konfronteres vi gentagne gange med *det første menneskepar*: Dreng og Moa i *Bræen*, Germund og Gevn i *Skibet*, Gæst og Pil i *Norne-Gæst*. Læseren introduceres også gang på gang for det *primordiale paradys* — familieidyllen midt i naturen. Fænomenerne bliver grundlagt og gentaget, heraf kommer den cykliske karakter, som udviklingseposet har. Myten i *Den lange Rejse* vil statuere verdensgangen på ny og grundlægge den netop som en erstatning for det guddommeliges fravær.

Frank konstaterer også, at mytens pragmatiske funktion samtidig influerer på dens indhold [Frank, 1982, S. 81]. Med andre ord er det helt afgørende, hvilken primordial begivenhed myten statuerer. *Den lange Rejse* er en kunstmyte skabt af en privat forfatter i et sekulariseret

samfund, men det afholder ikke forfatteren fra i det mindste at *alludere* til mytens pragmatiske funktion. *Bræen* og *Det tabte Land* henviser klart til skabelsesmyter. Til grund for de to romaner ligger Genesis og de klassiske myter om menneskets tilblivelse. *Bræen* går tilbage til den gammeltestamentlige uddrivelse af Eden, handlingen i *Det tabte land* alluderer til Prometheus-myten: hovedpersonen Fyr skænker menneskeheden ilden. Epossets egentlige tema er imidlertid at introducere det nye menneske. *Bræen* har til formål at ruske én til bevidsthed om, hvad der sømmer sig for et ægte menneske, en nordbo anno 1908. I *Bræen* og *Skibet* er budskabet rettet mod nordboen, disse to bind er skandinaviske fra ende til anden, de følgende fire bind henvender sig til mennesket i al almindelighed — menneskeheden defineres her ikke længere i konfrontation med andre verdensdele og folkeslag.

LEGITIMERINGSKONCEPTER

Det som skete en gang i den mytiske urtid, hvor grunden til mennesket blev lagt, antager i takt med den pragmatiske myteopfattelse, afgørende betydning. Især de to førstskrevne bind, *Bræen* og *Skibet*, udviser en klar tendens til at bygge en identitet op. Her er det helt tydeligt en races identitet, som bliver konstrueret — Dreng og Hvidbjørn i *Bræen* er antetyper for den moderne skandinav. En eksemplarisk skæbne repræsenterer også Germund i *Skibet*, den store viking, som bliver til en ægte statsmand og urbanist. Ifølge Gaier benytter de klassiske myter sig ud over henvisningen til fænomenernes ophav i den guddommelige grund også af andre former for legitimering. Det drejer sig især om den type legitimering, som består i udmærkelsen af et menneske eller en slægt ved deres forbindelse med guderne: "Der Mythos kann die besondere Tüchtigkeit eines Menschen (oder einer auf ihn zurückgehenden Sippe) erklären durch Abstammung von oder Verwandtschaft oder auch nur Verbundenheit mit Göttern." En yderligere retfærdiggørelse sker "durch Rückführung auf eine Familientradition, z.B. durch Erzählung der Taten der Väter." Og Gaier nævner også en sidste form for legitimering: "Schließlich können Mythen exemplarische Taten von Heroen oder Helden erzählen. Die Absicht wäre, die Reichweite der Normen einzuschränken, an denen Menschen in unbekannter Situation sich zu orientieren haben, z. B. in der Fremde/Irre. Beispiel: Irrfahrten des Odysseus" [Gaier, 1971, S. 295ff.]. Alle disse legitimeringskoncepter finder vi i *Den*

lange Rejse, men på grund af pladsmangel koncentrerer jeg mig om de to førstnævnte.

Myten i *Bræen* afleder nordboens fornemhed fra forfædrenes bedrifter og i en bred forstand henviser den faktisk til hans ”Verbundenheit mit Göttern”. De to første legitimeringskoncepter falder nemlig i *Den lange Rejse* sammen. Urfader Dreng er identisk med mytologiske Odin den enøjede, og Hvidbjørn er ét med Thor med hammeren, fordi Jensen designer slægtsfædre i overensstemmelse med den euhemeristiske teori⁶. I slutningen af *Bræen* læser vi, hvordan den udkårne slægt bliver etableret ved kulturheroernes gerninger. De nordiske slægtsfædre præsenteres i kapitlet ”I Hammerens Tegn”, og både den enøjede Dreng, og stærke Hvidbjørn er ganske vist blevet dyrket som Guder, ”(m)en deres Blod flød levende i Ættens Aarer. Fra Dreng, der ikke kunde bøje sig i Modgang, og hans Efterkommere gennem Hvidbjørn, Fader til aaben Kamp, nedstammer alle Konger og Bønder” [Jensen, 1911, s. 207–208]. Fortælleren meddeler i overensstemmelse med den oldnordiske mytologi, at kongerne nedstammer fra Dreng, bønderne fra Hvidbjørn.

Forfædrenes bedrifter i *Bræen* lægger ikke blot grund til en slægt, men, langt mindre harmløst, de legitimerer den nordiske races overlegenhed over andre folkeslag. Drengs kone Moa og hendes jorddyrkning eller Hvidbjørns skibsfart og hans første slaver er primordiale gerninger, som har skelsættende betydning:

Folket i Norden blev stort i Agerbrug og Skibsfart. De hentede sig Trælle øster fra og boede sammen med dem i Hundreder af Aar. I Tidernes Løb blev de krydset og blandet til eet Folk, men der blev altid ved at bestaa en Grænse, skønt de var af samme Rod, den som Bræen havde skabt, en gennemgribende Forskel i Udviklingstrin. Der var dem, der nu en Gang havde Forspringet, og hvis Skæbne var altid at slæbe deres Fortid med sig; og der var dem, der bestandig levede under Umuligheden af at naa op til andre, som det var deres Orm at efterligne [Jensen, 1911, s. 208].

Skandinavernes modpol beskriver Jensen i overensstemmelse med Nietzsches opfattelse af ressentiment-mennesket fra *Zur Genealogie der Moral*⁷. Man kan spørge, hvorvidt det at skulle ”slæbe” sin fortid

⁶ Teorien er opkaldt efter den græske filosof Euhemeros (300 f.K.), som mente at guderne oprindeligt var mennesker med høj status i samfundet, og efter deres død var de blevet ophøjet til guder.

⁷ Nietzsche skriver om ressentiments-mennesket: ”Während alle vornehme Moral aus einem triumphierenden Ja-sagen zu sich selber herauswächst, sagt die Sklaven-

med sig, vurderes som noget positivt, siden formuleringen lyder mere til gunst for historieløsheden. Men svaret må efter læsningen af *Bræen* være følgende: denne fortid er uden tvivl en byrde, men en byrde som forpligter. Med andre ord henviser Jensens ”skæbne” tydeligt til Rudyard Kiplings yderst tvivlsomme ”hvide mands byrde”⁸.

De fire bind, som er skrevet efter første verdenskrig, proklamerer et andet samfundsideal og en anden type kulturhero end *Bræen* og *Ski-bet*. De er stærkt civilisationskritiske og i dem hyldes det simple liv i naturens skød, hvor paradiset udgøres af det intime (familie)liv. Den hellige treenighed består af moderen, faderen og barnet, kulissen er ofte naturen og kamp mod naturens kræfter, som vi kender den fra Knut Hamsuns *Markens Grøde* (1917). Men det centrale i vores kontekst er, at også i de fire bind skrevet efter første verdenskrig alluderes der stærkt til mytens legitimerende funktion.

MYTEN I MODERNITETEN

Epossets forfatter vil pege ud over kunstens lukkede verden, hvor tegnet og indholdet fuldkomment stemmer overens, og som bekendt slog Ernst Cassirer fast, at kunsten må betale for denne overensstemmelse med sin isolation fra virkeligheden [Cassirer, 1956]. *Den lange Rejse* henviser til den pragmatiske opgave, som myten varetog i de primitive samfund. Austin Warren og René Wellek konstaterer i deres *Theory of Literature*, at når en skønlitterær forfatter taler om et behov for myte, er det et tegn på, at kunstneren trænger til at dele sit forfatterskab med samfundet. Som et eksempel nævner kritikerne Yeats, som tilstræbte åndelig forening med Irland, og derfor forbandt han ”traditonal Celtic mythology with his own mythicizing version of latterday Ireland.” [Wellek, Warren, 1963, s. 192]. Forfatteren til *Den lange Rejse* viser også tilbage til fælles kulturgods for at kunne appellere til fællesskabet.

Moral von vornherein Nein zu einem 'Außerhalb', zu einem 'Anders', zu einem 'Nicht-selbst': und dies Nein ist ihre schöpferische Tat. Diese Umkehrung des werte-setzenden Blicks — diese *notwendige* Richtung nach außen statt zurück auf sich selber — gehört eben zum Ressentiment: die Sklaven-Moral bedarf, um zu entstehn, immer zuerst einer Gegen- und Außenwelt (...) — ihre Aktion ist von Grund aus Reaktion” [Nietzsche, 1999, S. 270f.]

⁸ Kipling skrev sin hyldest til den hvide kulturhero *The White Man's Burden* i 1899 under indtryk af USA's annektering af Filippinerne.

Det er interessant at se Jensens genanvendelse af myten i lyset af Thomas Manns senere overvejelser om myten, som Mann præsenterer i forbindelse med sin romantetralogi *Joseph und seine Brüder* (1933–1944). Mann reagerer på nazisternes mytemisbrug i et brev til myteforskeren Karol Kerényi. Mann skriver fra Princeton i februar 1941, at han intentionelt vil skrive en antimyte, en myte, som han kalder ”humaniseret”:

und was sollte mein Element derzeit wohl sein als Mythos plus Psychologie. Längst bin ich ein leidenschaftlicher Freund dieser Combination; denn tatsächlich ist Psychologie das Mittel, den Mythos den fascistischen Dunkelmännern aus den Händen zu nehmen und ins Humane „umzufunktieren“. Diese Verbindung repräsentiert mir geradezu die Welt der Zukunft, ein Menschentum, das Gesegnet ist oben vom Geiste herab und „aus der Tiefe, die unten liegt“.

Formuleringen, som Mann videregiver i anførelsestegn, er forsynet med en interessant fodnote, i hvilken Mann henviser til sine Joseph-romaner:

Von diesem sagt Joseph: ”Das musterhaft Überlieferte kommt aus der Tiefe, die unten liegt, und ist, was uns bindet. Aber das Ich ist von Gott und ist des Geistes, der ist frei. Dies aber ist gesittetes Leben, daß sich das Bindend-Musterhafte des Grundes mit der Gottesfreiheit des Ich erfüllte, und ist keine Menschengesittung ohne das eine und ohne das andere“ [Kerényi, Mann, 1945, S. 82].

Manns opfattelse af myten stemmer overens med den pragmatiske mytedefinition, som Frank opererer med. Dybden finder Mann i historien om Jakobs søn Josef fra Genesis. Vi skal især hæfte os ved udtrykket *das Bindend-Musterhafte* (det mønstergyldige som er forbindende), som Manns hovedperson bruger om traditionen. Mange moderne forsøg i mytegenren er netop et forsøg på at levere en sådan bindende fortælling.

Jensen er i *Den lange Rejse* styret af identisk tankegang som Mann et par årtier senere. Begge forfattere leverer et kunstnerisk forsøg på at anfægte det herskende paradigme, begge beslutter de at gøre det i myteform, fordi deres fortælling skal være bindende eller i det mindste forbindende. Både Jensen og Mann vil samtidigt humanisere myten. I lyset af det ovennævnte Mann-citat er det imidlertid interessant at se udviklingen indenfor Jensens udviklingsepos. Det er et faktum, at de første to bind af *Den lange Rejse* med deres budskab om den nordiske races overlegenhed tangerer den myte, som nazisterne senere tog i brug.

Med andre ord ligger budskabet om Dreng og Hvidbjørns ariske æts forrang tæt på den nationalsocialistiske myte om de ukontrollerbare drifter og blodets kald, som Mann prøver at bekæmpe.

Det generelle problem med anvendelsen af mytologien i moderniteten er nemlig indlysende. Mann og Jensen prøver at etablere en oplyst mytologi, eller modmytologi, og på den måde bygge et værn mod tidens falske, dunkle mytologi. Karol Kerényi kaldte en sådan mytologi *uægte*, dette udtryk bruger han om fascisternes og nazisternes myter [Jamme, 2013, S. 144]. Men hvem bestemmer hvad der er ægte og hvad er uægte? Jensen selv skriver på trods af den postulatoriske forankring i darwinisme, dvs. i naturvidenskaben og oplysningen, i *Bræen* og *Skibet* en del uægte mytologi, når han definerer mennesket biologisk og racistisk. Charlotte Nolte leverer i den forbindelse en fin pointe, når hun taler om Manns oplyste myte:

Mann wanted to reclaim myth from the contexts of its political abuse. (...) Yet the unreflecting endorsement of the enlightened attitude that consigns myth to functioning as a mere tool of the rational mind is equally problematic, because of what Horkheimer and Adorno have revealed as the dialectic of the Enlightenment (...). In other words, the conscious use of myth for a particular purpose cannot be endorsed wholeheartedly, because myth thus becomes merely an effective tool of manipulation and control, which can be used in both a beneficial or detrimental way. The contrast to Fascist practices in this respect is then merely one of underlying motivation and not in principle [Nolte, 1996, p. 3–4].

Hvad Manns generelle myte-koncept angår og især hans budskab om at kun psykologiseringen kan overvinde mytens latente farlighed, kan vi imidlertid konstatere en markant berøringsflade mellem Manns og Jensens arbejde på myten. Begge forfattere inddrager en del moderne psykologi i deres myter, og netop psykologiseringen bliver accentueret i de sidste fire bind af *Den lange Rejse*. Man kan derfor sige, at mytens pragmatiske funktion i *Den lange Rejse* bliver gradvist undergravet af ironi og netop psykologisering.

KONKLUSION

Den lange Rejse bliver af de fleste litterater kategoriseret som myte på grund af de lyriske passager, som minder om Jensens korte ”myter”. Romanrækken er imidlertid mytisk især på grund af dens plot, altså

det episke. Den mytiske struktur i værket kan plausibelt kortlægges ved hjælp af Manfred Franks og Ulrich Gaiers definitioner af mytens pragmatiske funktion, så man kan fint rubricere eposset som et af de mange remytiserende forsøg vi kender fra moderniteten. Hvis man sidestiller *Den lange Rejse* med Thomas Manns opfattelse af myte i moderniteten, viser der sig interessante overlappende og beslægtede tendenser hos begge forfattere. Hvor Mann i sin mytemetode hylder psykologisering programmatisk, kan man om Jensen i *Den lange Rejse* konstatere, at psykologien også her spiller en central rolle: den svækker legen med mytens legitimerende og bindende funktion, som Jensen etablerer. Psykologiseringen så at sige humaniserer *Den lange Rejse*.

REFERENCES

- Březinová H. Den lange Rejse og Vesterlandets undergang — så langt fra hinanden og dog så tæt på. *European Journal of Scandinavian Studies* 46, 2016. P. 1–15.
- Cassirer E. *Wesen und Wirkung des Symbolbegriffs*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956.
- Frank M. *Der kommende Got. Vorlesungen über die Neue Mythologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1982.
- Gaier U. Hölderlin und der Mythos. *Terror und Spiel. Probleme der Mythenrezeption*. Hrsg. M. Fuhrmann. München: Wilhelm Fink, 1971. S. 295–340.
- Handesten L. En moderne skabelsesberetning — Den lange Rejse. *Den store danske*. Available at: http://denstoredanske.dk/Dansk_litteraturshistorie/Dansk_litteraturshistorie_3/Jeg_bekender_mig_til_virkeligheden_-_Johannes_V._Jensen/En_moderne_skabelsesberetning_-_Den_lange_Rejse (accessed: 07.03.2019).
- Henriques A. *Johs. V. Jensen*. København: H. Hirschsprungs Forlag, 1938.
- Houe P. *Johannes V. Jensens lange rejse. En postmoderne myte*. København: Museum Tusulanum, 1996.
- Jamme T. Aufgeklärte Mythologie. Thomas Mann und der Mythos. *Mythos und Kulturtransfer. Neue Figurationen in Literatur, Kunst und modernen Medien*. Hrsg. B. Krüger, H. Ch. Stillmark. Bielefeld: transcript, 2013.
- Jensen J. V. *Aarvog 1916*. København: Gyldendal, 1916.
- Jensen J. V. *Æstetik og Udvikling*. København: Gyldendal, 1923II.
- Jensen J. V. *Bræen [Glacier]*. København: Gyldendal, 1911.
- Jensen J. V. *Christofer Columbus*. København: Gyldendal, 1921.
- Jensen J. V. *Introduktion til vor Tidsalder*. København: Gyldendal, 1929.
- Jensen J. V. *Norne-Gæst*. København: Gyldendal, 1923 I.
- Jensen J. V. *Den lange Rejse I, II*, København, 1949.
- Kerényi K. Mann, Thomas. *Romandichtung und Mythologie. Ein Briefwechsel mit Thomas Mann*. Zürich: Rhein Verlag, 1945.

- Kolakowski L. *Die Gegenwärtigkeit des Mythos*. Translation Peter Lachmann. München: Piper, 1973.
- Nedergaard L. *Johannes V. Jensens. Liv og Forfatterskab*. København: C. A. Reitzel, 1993.
- Nietzsche, F. *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*. Bd. 5. München: dtv, 1999.
- Nolte C. *Being and Meaning in Thomas Mann's Joseph Novels*. London: W.S. Maney & Son, 1996.
- Schiøtz-Christensen A. *Om Sammenhængen i J. V. Jensens Forfatterskab*. København: Borgens Forlag, 1956.
- Svendsen, E. Den lange Rejse. *Dansk forfatterleksikon. Værker*. København: Rosinante, 2001.
- Thyning Andersen A. Øjeblikkets gentagelse: evighed som skrift. Dialektik og modernitet i Johannes V. Jensens myter. *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning*. Eds A. Jørgensen, A. Th. Andersen. Odense: Odense Universitetsforlag, 2000. S. 119–139.
- Wellek R., Warren A. *Theory of Literature*. Harmondsworth: Penguin, 1963.

Helena Březinová

Charles University, Czech Republic

DEN LANGE REJSE — JOHANNES V. JENSEN AND THE MYTH OF MODERNITY*

For citation: Březinová H. Den lange rejse — Johannes V. Jensen and the myth of modernity. *Scandinavian Philology*, 2019, vol. 17, issue 1, pp. 97–113. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2019.106>

Johannes V. Jensen (1873–1950) wrote a six-novel series on evolution he later entitled *Den lange Rejse* (*The Long Journey*, 1908–1923). Scholars have usually classified *The Long Journey* as mythic because of those passages in the series that share common features with the specific Jensen's short prose genre that went down in the history of Danish literature as *myte* (myth). This genre, i.e. Jensen's *myte*, is closely related to the lyric mode; thus, scholars have considered mainly the lyric passages of *The Long Journey* mythic. I propose to read *The Long Journey* as a myth because of its plot; in other words, because of its epic. In the series, Jensen intentionally alluded to the legitimizing function of myth. Therefore, I use the theory of myth suggested by Manfred Frank and Leszek Kolakowski and in doing so I focus on the pragmatic function of myth in society. Hence, the series can be perceived as one among many re-mythologizing efforts in the 20th century. On that account, I juxtapose *The Long Journey* with Thomas Mann's (1875–1955) view of the employment of myth by the Nazis, which he fiercely opposed to in his tetralogy *Joseph und seine Brüder* (*Joseph and His Brothers*, 1926–1943). It becomes apparent that Mann's approach to myth had clear affinities with that of Jensen

* The work was supported by the European Regional Development Fund-Project “Creativity and Adaptability as Conditions of the Success of Europe in an Interrelated World” (No. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734).

since both authors tried to assail the ruling paradigm. At the same time, the potential danger of recycling myths in order to fight myths becomes obvious — especially concerning Jensen's adoration of the Nordic race in the two first novels of the series.

Keywords: Johannes V. Jensen, Den lange Rejse, The Long Journey, myth, Thomas Mann, Manfred Frank, Lezsek Kolakowski, Nazi-mythology.

Helena Březinová

Assistant professor,
Charles University,
nám. Jana Palacha 2,
11638 Prague, Czech Republic
E-mail: helena.brezinova@ff.cuni.cz

Received: March 9, 2019

Accepted: April 18, 2019